

ФИЛОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА, ЛИНГВИСТИКА

СЕКЦИЯ 1
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО
И ОФИЦИАЛЬНОГО ЯЗЫКОВ

УДК 81

Бариева А.Ж.

Н. Исанов атындагы КМКТАУнин “Кыргыз тили” кафедрасынын ага окутуучусу

ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРДАГЫ ЭЛДИК ЫРЛАРДЫН МААНИСИ

Бул макалада мен кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгындагы элдик ырлардын ичинен ашыктык жана эмгек ырларына токтолдум. Элдик ырларда элибиздин маданияты, улуттук каада – салты, басып өткөн турмуш жолу камтылган. Бул да болсо эне тилибизди өнүктүрүүгө, жаштарды эмгекке тарбиялоого, адептүү болууга өбөлгө түзөт.

Негизги сөздөр: ырлар, турмуш жол, оозеки чыгарма, маданият, өнүктүрүү, тарбия

Бариева А.Ж.

Старший преподаватель кафедры “Кыргыз тили” КГУСТА им. Н. Исанова

ЗНАЧЕНИЕ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

В этой статье речь идет о песнях о любви и труде в произведениях кыргызского устного народного творчества. В народных песнях передаётся культура, национальные традиции, образ жизни и пройденный путь народа. Эти песни способствуют развитию родного языка, воспитанию молодежи к труду и нравственности.

Ключевые слова: песни, пройденный путь, устное творчество, культура, развитие, воспитание

A.J. Barieva

Senior lecturer of the chair "Kyrgyz Tili" KSUCTA them. N.Isanova

THE IMPORTANCE OF PEOPLE'S SONGS IN ORAL PEOPLE'S CREATIVITY

In this article we are talking about songs, about love and labour in the Kyrgyz oral folk art. Folk song can pass a culture, national traditions, pattern of life and nation's travelled path. These songs contribute to the development of the native language, an education of young people for work and morality.

Keywords: songs, the passed way, oral creativity, culture, development, upbringing

Кылымдарды карытып, тарыхый басып өткөн жолу бар, ал жолдо жашоо үчүн тынымсыз күрөшүп, тоскоолдуктарды жеңип келгендигинин изи бар, улуттук каада-салтын жоготпой тилин сактап, ошол тилде айтылып келе жаткан элдик оозеки чыгамалардын түгөнгүс көрөнгөсүнөн оозанган кыргыз деген элибиз тарбия-таалимди да нак ошол элдик чыгармалардан алгансыйт. Элдик чыгармалар ата-бабанын кийинки урпактарга таштаган табериги, баасы жок байлыгы. Элибиздин оозеки чыгармаларынын терен мааниси, озунун баалуулугун жоготпой замандын шартына ылайык, өтүп кеткен ата-бабаларыбыздан калган сабак, келечек муун үчүн калтыраар үлгү болуп элибиздин жан дүйнөсүн байытып, тарбия таалим берип, ооздон оозго айтылып жашап келгендигинде, жашап жаткандыгында жана учурдун талабына ылайык айтылган гениалдуу ойлор дале болсо жашап кетээринен кабар берет. Оозеки чыгармалар дүйнөдөгү көптөгөн тархы бар, маданияты өнүккөн элдердики сымал эң жөнөкөй дидактикалык чыгармалардан баштап, улуу мурасыбыз “Манас”

үчилтигин баш кылып ичине камтып келет. Башканы айтпай “Манасты “ айт демекчи улуу мурастын көлөмү эмес көркөмдүгү менен, баатырдыгы эмес баалуулугу менен, сүрүп келген өмүрү эмес, маани маңызы менен мактансак болот. Себеби чыгарманын жүрүшүндө элибиздин баскан жолу, маданияты, үрп-адаты, салт санаасы кошо коштоп келет. Мына ушундан улам “Манас” элибиздин турмуштук энциклопедиясы экениндигин дагы бир жолу тастыктайт. Залкар эпостун учугун улап келе жаткан кенже эпосторубуз, дастандар, элдик ырлар, макал-лакаптар элибиздин маданиятын өнүктүрүүдө, келечек муундарды тарбиялоодо чоң роль жаратып келгендигине кубө болуудабыз. Сөзүбүз кур болбош үчүн элдик оозеки чыгармалардын кээ бир түрүнө токтоло кетсек ашыкча болбос. Кыргыз элдик оозеки чыгармаларынын көлөмдүү бөлүгү лирикалык жанрды камтыйт. Лирика термини грек тилинен алынган.” Лири” гректердин байыркы музыкалык аспабы. Ушул түшүнүктөн тамырланып, көркөм адабияттагы көп түшүнүктөрдүн башын бириктирип турат. Фольклор жаатында майда поэтикалык чыгармаларды бир жанрга бириктирип, адамдын ички эмоциясын-кайгыны, кубанууну, сүйүүнү, жек көрүнүү, канааттанууну, акылмандуулукту, жүрүм-турум эрежелерин өзүнө тиешелүү обонго салып жүрөккө жеткире аткарып келишкен. Лириканын тар маанидеги түшүнүгү катары гана сүйүү ырларын атоо зарылдыгы келип чыккан. Сүйүү ырларында жан дүйнөнүн түпкүрүндөгү сезим туюмдарды, купуя сырларды, астейдил ой-тилектерди кыргыз элибиздин менталитетине ылайык каада-салтыбыздагы жазылбаган мыйзамдардын чегинен ашып кетпей арзууларын билдирип аткарып келишкен. Ошондуктан жалпы элдин катмарына терең сиңип чоң жетишкендиктерге жетишкен жанр. Ашыктык ырларынын айрым тексттерин биз элдик оозеки лириканын башка жанрларынан дагы кездештире алабыз. Айрыкча оюн ырларынын ичинен кыз оюндарынын ырлары дээрлик секетбай, күйгөн ырлардан турат. Ошондуктан, оюн ырларынын бул тобун толугу менен сүйүү ырларына ыйгарып келебиз. Эпикалык чыгармаларда да айрым кыз-келиндердин сулуулугун, адамкерчилигин ажарын сүрөттөп, лирикалык чегинүүлөрдү жасашкан. Бирок кыргыздын суйуу ырлары эпостордон бөлүнүп чыккан эмес, тескерисинче эпикалык чыгармаларга сиңирилип киргизилген. Мындай мисалдарга “Ак Мөөр”, ”Саринжи Бөкөй”, “Олжобай менен Кишимжан”, “Кулмырза менен Аксаткынды” келтире кетсек болот.

Ак шайы жибек дүрүйө,
 Азабынды тарттырдын,
 Алыска кеттин чал менен,
 Ак Мөөр,
 Артында калсын дүнүйө.
 Көк шайы жоолук дүрүйө,
 Ак Мөөр,
 Көксөө чал менен сен кеттин
 Көргөнүм сендей болбосо
 Мөөржан
 Көңүлдө калсын дүнүйө.

Бул ырдагы Ак Мөөрдөн башкасы элдик ырлардан алынып, кыстарылган. Ал эми “Саринжи Бөкөйдө” С.Конокбаевдин айтуусунда кездештиребиз,

Бермет күндүн актыгы
 Актыгын карап отурсан
 Акшаанын жааган карындай
 Эки беттин кызылы
 Ак тооктун канындай.

Жогоруда да айтуучу сулуу аялдын келбетин даяр салттык ашыктык ыр саптарын кошуп айтуу менен сүрөттөгөн. Мына ушул сыяктуу мисалдарды башка эпикалык чыгармалардан да кездештиребиз. Кыргыз элинин ашыктык лирикалары башка элдикинен айырмаланып эркектер тарабынан аялдарга, аялдар тарабынан эркектерге арналып ырдала

берет. Оозеки айтылгандыктан диалектилик сөздөр менен да коштолуп кеткен учурлар кездешет. Ар кандай салыштыруулар орун алып, каармандардын образы табият менен аралаш сүрөттөлөт. Мында жаратылыштын сулуулугу, тоо-таш, сууларга, жан – жаныбарларга, не бир түркүн өсүмдүктөргө салыштыруу менен кыз-жигиттин ортосундагы мамиле байкалат. Алардын эмоциясы (кубануу, кайгыруу, сүйүнүү) жаратылыштын ар кандай кубулуштарына салыштырылса, аялдардын образы өрдөк, ак куу, чүрөктөргө салыштыруу аркылуу берилет. Муну биз элибиздин терен катмарына сиңген элдик ыр “беш ыргайдан” байкайбыз.

Жашыл көлдүн боюнда
 Жашыл ала өрдөгүм,
 Жаш экенде кошулган
 Жайма көкүл мөлмөлүм.
 Кызыл көлдүн боюнда
 Кызыл ала өрдөгүм,
 Кыз экенде кошулган
 Кыйма көкүл мөлмөлүм.

Дагы бир сөз кыла турган нерсе биз жогоруда айтып өткөндөй оюн ырларында да секетбай, ашыктык ырлары ырдалаарын биздин кылымдын башында эле окумуштуулар сөз кылып келишкен. Оюн ырларында кыз – жигиттер эки жаат болуп бөлүнүп кайым айтышып, бирине- бири чукугандай сөз таап жооп кайтарышканын азыркы күнгө чейин эл арасында жашап,ырдалып келе жаткан “Талым кыз менен Көбөктүн айтышы”, ”Кыз менен жигиттин айтышы “ сыяктуу ырлардан баамдап, айтыш формасындагы ырлар да сүйүү ырларынын бир бутагы экенине кошулабыз. Кандай айтпасак да элдик сүйүү ырлары, оюн ырлары,айтыштар элдик каада салтыбыз менен тыгыз байланышта экенигине толугу менен кошулабыз. Анткени айтышта жеңилген кыз ошол ак таңдай акын жигитке турмушка чыгышы шарт болгон. Оюндун максаты айтыштын жүрүшү менен кыз менен жигит бирин бири сындан өткөрүп алышкан. Ошентип кыргыз элдик сүйүү ырлары бир топ оомал төкмөлүү доорду башынан өткөргөндүгүн ырлардын тексттеринен байкаса болот. Себеби Улуу Октябрь революциясына чейинки ырларда армандуу махабат көбүрөөк кездешсе андан бери ырлардын мааниси өзгөрүп көңүл жубата турган шандүү ырлар басымдуулук кылып келет. Элдик ырлардын дагы бир түрү бул эмгек ырлары. Эмгек ырларын элибиз эмгек процессинин учурунда жасап жаткан жумушун жеңилдетүү максатында ырдап келишкен. Демек бул ырларды түздөн түз эмгектенип жаткан адамдар аткарышкан. Эмгек ырлары негизинен мал чарбасына, дыйканчылыкка, аңчылыкка, кол өнөрчүлүккө тиешелүү болуп бөлүнөт.Аңчылык элибизде кесип катары аркаланып, социалдык мааниге ээ. Мергенчилер аң уулоо менен элин багып, эл камын көрүп келишкен. Биз ошолорго мисал катары “Кожожаш”, ”Карагул ботом” сыяктуу эл арасындагы чыгармалардан билсек болот.Аңчылыкка арналып ырдалган ырлар толугу менен сакталбаса да, аң уулоо учурунда айтылган ырым – жырым, айтымдарынан улам баамдасак болот. Үр түрүндөгү формасы көркөм чыгарма катары эпикалык жанрга б.а башка жанрга өтүп кеткенине күбөбүз. Эмгек ырларынын ичинен мал чарбачылыгына арналган ырларды көбүрөөк кездештиребиз. Анткени кыргыз эли малга жакын эл, жерибиздин шарты мал бакканга ылайык, көчмөн турмушта жашап келишкен. Кыскасы элибиз малды багып, малыбыз элибизди багып келгенин төмөнкү ыр саптарынан кездештиребиз:

Ала кийиз жууркан
 А да койдун жүнүнөн.
 Туш кийиз менен туурдук
 Бу да койдун жүнүнөн..
 Союп алып мол кылат.
 Көрпөсү түктүү тон болот,
 Үстүнө кийип алганда,

Жылуулугу мол болот.
Кышында суук тийгизбейт,
Кыш экенин билгизбейт.

Кой чарбасына тиешелүү ырлардан бизге айтылуу “Бекбекей”, ”Койчулардын коңур күүсү” келип жетти. “Бекбекей”- коро кайтарган адамдар тарабынан түн мезгилинде аткарыла турган кыргыз элине гана таандык чыгарма.”Бекбекей” ыры –эмгек ырларынын ичинен эң байыркы болуп эсептелет.Ошондуктан бул сөздүн чыгыш этимологиясы көп кызыгууларды жаратып келген. Айрым окумуштуулар мифтик,тотемдик түшүнүктөргө алып барып такайт. Бирок анда кыйкырыктын элементи сакталгандыктан жөн гана “бек “,”бек”,”эй” деген сөздөн келип чыкканы да байкалат. Себеби ырдын мааниси ушул сөздөргө жакындап турат. Кыргыз эли байыртадан көчмөн турмушта жашап короо деген жок болгондуктан, түнкүсүн малды коруп ит - куш тийбесин деген максатта кыйкырып ырдап, бөлүнүп калган малды айдап айт-уйттап кошуп кайтарып чыгышкан.Элдик ыр болгондуктан”Бекбекейдин” бир топ варианттарын кездештиребиз. Кой чарбасына тиешелүү эмгек ырларынын дагы бир түрү “Койчулардын коңур күүсү”. Бул ырда койчулардын оор турмушу чагылдырылат

Койчу болдум жашыман
Көп азап өттү башыман.
Жараланды эки бут
Шагылдын миздүү ташынан.

Бул ырда койчунун турмушка болгон нааразычылыгы айтылат. Мал чарбачылыгына тиешелүү ырлардын бири “Шырылдан”. “Шырылданды” жылкычылар ырдап келишкен. Жылкынын да элибиздин турмушунда ээлеген орду чон болгон. Этин жеп,сүтүн ичип, терисин кийгенден сыткары унаа катары пайдаланып келишсе, уруулар бири- бирине кол салууда да жылкыга тийип шылтоо кылышкан. Ошондуктан жылкыларды ишенчиликтүү алдуу күчтүү жигиттерге кайтаргып келишкен. Шырылдандын да бир топ варианты айтылып жүрөт. Андыктан бул ыр тууралуу да бир топ ой пикирлер айтылып келген.Кыргыздын көптү билген карыяларынын айткандарына таянсак,бул ыр жылкынын пири - Камбар атанын ыры болгон деген маалымат бар. Жылкылардын ээлери, жылкычылар Камбар атага сыйынып келишкен. Себеби Камбар атаны жылкынын ээси, жылкыны биринчи күткөн адам катары эсептешкен. Учурунда Камбар ата да ушул ырды ырдап оор түйшүктү аркалап, жылкы багып келсе керек деген ойлор айтылган. Ошондуктан жылкылуу болгусу келген адамдар “Шырылдан” айткан жигиттерден эч нерсесин аябай берип сыйлап келишкен.

Кыргыз элинин турмушунда мал чарбачылыгы менен катар өнүккөн кесиптердин бири дыйканчылык болгон. Дыйканчылыкка да арналган ырлардын да түрлөрү көп. Эгинди сепкенден баштап, аны сугаруу, оруу-жыюуну баяндаган ар түрдүү темадагы ырлар бар. Алардын бири элге кеңири тараган “Оп Майда “ ыры. ”Оп майда” ырында дыйкандын оор түйшүгүн баяндайт. Эгин бышкандан кийинки да бир топ убарасын тартып, майдаланып аткарылган көп түйшүктөн кийин бир да тыпыны кор болбой кырманы эгинге толуп, көп түшүм алсам экен деген максатта айтылгандыгы жөнүндө угабыз. Керек болсо дыйкандын кең пейилдиги кошо сүрөттөлүп “орой орой басканың ороо толсун оп майда, орокчунун баласы нанга тойсун оп майда, топондору сизге пайда, даны бизге пайда” деген ыр саптарынан кездештиребиз. ”Оп майда” ыры так жеткен эмес, ооздон оозго айтылып отуруп, ар кайсы вариантта ар түрдүү айтылганынан көрүнүп турат. Кыргыз элинин элдик оозеки чыгармачылыгында мал чарбачылыгы жана дыйканчылык жөнүндөгү ырларынан башка дагы түрдүү кесипке тиешелүү эмгек ырларын дагы кездештиребиз. Алар кол өнөрчүлүккө , устачылыкка арналган ырлар болуп эсептелет. Бул ырлар да жогорудагыдай турмуш тиричиликке байланыштуу айтылып, оор эмгегинин үзүрүн көрүү максатында ар кандай ой тилектерден кабар берип, айтылып жаткан сөздүн магиялык күчүнө ишенүү бар экени, ошол айтып жаткан кишинин сөзүнөн билинип турат. Ушундай оор түйшүктөрдү аркалап, тынымсыз эмгектин натыйжасында, кийинки муундарга жакшы жашоону, көөнөрбөс байлык

болгон элдик оозеки чыгармаларды мурас кылып таштап кеткен ата бабаларыбызга таазим гана демекчибиз. Биз бүгүн элдик оозеки чыгармачылыктын түгөнгүс казынасынын бир жанры болгон элдик ырлар, анын ичинен да ашыктык жана эмгек ырларына гана кыскача токтолуп өттүк. Элибиздин маданиятын көтөрүүдө, кийинки муундарды маданияттуу тарбиялоодо элдик ырлардын тарбиялык мааниси зор. Ошондуктан мамлекеттик тилди окутууда да элибиздин маданияты, каада салты, ырым-жырымдары, элдик оозеки чыгармалары чон роль ойноп, эне тилибизди өнүктүрүүгө зор өбөлгө түзөт деп ишенем.

Пайдаланылган адабияттар:

1. А.А. Акматалиев. "Кыргыз адабиятынын тарыхы" 1-3 томдор;
2. С. Байгазиев. "Манастаануу";
3. Интернет булактары.

Рецензент: филол. и. к., доцент Кадыралиева Д. Ж.

УДК 81. 38:070

Гамалина К. С.

Ж. Баласагын атындагы КУУ окуутучусу

**БРИТАНИЯЛЫК ГАЗЕТАЛАРДЫН БАШ АТТАРЫНЫН СТИЛИСТИКАЛЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Бул макала британиялык газеталардын баш аттарынын стилистикалык өзгөчөлүктөрү каралат. Макалада британиялык газеталардын баш аттарынан алынган ар түрдүү стилистикалык мисалдар келтирилген. Ошондой эле азыркы коомдо газетанын ролу чон.

Негизги сөздөр: *стилистикалык метод, газета, стиль, баш ат, окурман, көнүл бурдуруу, функция, маалымат.*

Гамалина К. С.

Преподаватель КНУ им. Жусупа Баласагына

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БРИТАНСКИХ ГАЗЕТНЫХ ЗАГОЛОВКОВ

В данной работе рассматриваются стилистические особенности британских газетных заголовков. В статье приводятся примеры различных стилистических приемов взятых из заголовков британских газет. Также пристальное внимание уделяется роли газет в современном обществе.

Ключевые слова: *стилистический прием, газета, стиль, заголовок, читатель, привлечь внимание, функция, информация.*

K. S. Gamalina

Teacher KNU J. Balasagyna, Kyrgyzstan, Bishkek

STYLISTIC PECULIARITIES OF BRITISH NEWSPAPER HEADLINES

The given work deals with stylistic peculiarities of British newspaper headlines. The article provides examples of different stylistic devices taken from British newspapers. Also, a great attention is given to the role of newspapers in our modern society.

Key words: *stylistic device, newspaper, style, headline, reader, attract attention, function, information.*

Today the English language is widely spoken throughout the world. It is the language of the 21st century, the language of informative technologies, so describing the English language first of